

Zgrada Muzeja grada Zagreba

Muzej grada Zagreba smješten je u spomenički sklop koji je postupno, tijekom osam stoljeća, rastao na sjeveroistočnom rubu Gornjeg grada, na tlu koje je i samo važan, tek nedavno otkriveni zagrebački arheološki spomenik, s ostacima prapovijesnog i srednjovjekovnog naselja pod zemljom ispod današnje muzejske zgrade.

Najstariji je dio Muzeja srednjovjekovna kula, pučki zvana »Popov toranj« koju su, u strahu od ponovne provale Tatara u Europu, sagradili kanonici zagrebačkog Kaptola na zemljištu koje im je godine 1247. dodijelio hrvatsko-ugarski kralj Bela IV., u neposrednoj blizini slobodnog kraljevskog grada na brdu Griču, zasnovanom glasovitom Zlatnom bulom iz 1242. godine. Granica gradskog i kaptolskog posjeda, koja je bila uzrokom brojnih sporova, prolazila je današnjim muzejskim dvorištem.

Popov je toranj dvokatna kula kvadratičnog tlocrta s masivnim, dva metra debelim kamenim zidovima, ojačanim na uglovima romaničkim jastučastim klesancima. Sačuvan je samo jedan uski kameni prozorčić-strijelnica skošenih bridova, koji je rasvijetljavao prvi kat i romanička polukružna kamena vrata na suprotnome zidu, do kojih je nekada vodio drveni most s kamenog obrambenog bedema. U bedemu su s istočne strane prema Vrazovom šetalištu sačuvana još jedna kamena romanička vrata; nekadašnji pješački ulaz u kaptolski posjed na brdu Griču.

Popov je toranj u XVI. stoljeću, u vrijeme opasnosti od Osmanlija, osuvremenjen i prilagođen ratovanju vatrenim oružjem te su umjesto strijelnic rastvorene artiljerijske šišane, a pročelja nanovo ožbukana, objeljena i oslikana tako da je na daljinu postalo vidljivo da kroz crveno obojane otvore prijete topovska vatra.

Godine 1903. uklonjen je šatorasti krov tornja i zalaganjem dr. Otona Kučere, prirodoslovca i popularizatora astronomije, a prema projektu Gradskog građevnog ureda (arhitekt Edo Šen, izvođač radova Vjekoslav Heinzel, budući zagrebački gradonačelnik) nadozidan je Opservatorij Hrvatskog prirodoslovnog društva, popularna Zvezdarnica, koja je i danas u funkciji.

Godine 1651. uz zapadnu je stranu Popova tornja podignuto »spremište kraljevine«, magazin u kojem se čuvala hrana; tzv. »pivnica« ili »žitnica«. Zgradu je podignuo prabilježnik (vrhovni sudac) kraljevine Ivan Zakmardi od Diankovca, veliki hrvatski mecena u XVII. stoljeću, te se i danas, ponekad, naziva njegovim imenom – »Zakmardijeva žitnica«. To je bila jednokatnica nadsvođena bačvastim svodovima, rastvorena uskim kamenim prozorima s rešetkama koji su prozračivali unutrašnjost. Pročelja su bila bijela i oslikana

crvenim uglovnim kvadratima i vijencima, poput susjednog Popova tornja, a iznad portala postavljena je kamena spomen-ploča s latinskim stihovima koji svjedoče o ponosu investitora podignutom zgradom (»zahvalni neka se služe potomci, bolje neka pokušaju učiniti zavidnici«).

UXVIII. je stoljeću iznad sjevernih, gradskih, »Novih« ili »Opatičkih« vratiju smještena gradska škola, koja je, nakon uvođenja novog općeg školskog zakona za početne škole (trivijalne, glavne i normalne), prerasla godine 1776. u Normalnu školu. U Normalnoj je školi, osim razreda za dječake i djevojčice, postojao također i tečaj za buduće učitelje pučkih škola, kasnije preparandijski zavod, koji se tu na vrhu Griča održao do izgradnje Kraljevske zemaljske muške učiteljske škole u Medulićevoj ulici 1892. godine.

U posljednjoj četvrtini XVIII. stoljeća Zakmardijeva je žitnica spojena s Popovima tornjem i adaptirana za potrebe škole. Troškovnik za radove izradio je 1782. godine zagrebački graditelj Johannes Eyther. Na Žitnicu je nadograđen drugi kat, a pročelja rastvorena novim prozorima, uokvirenim jednostavnim žbukanim okvirima, danas sačuvanim na strani prema Vrazovom šetalištu. U prvom su katu bila dva razreda za djevojčice, a u drugome dva razreda za dječake, do kojih su vodila odvojena stubišta. Risaona i prostor za učiteljske pripravnike bili su na vrhu Popova tornja, koji je tada promijenio izgled, jer su zidovi probijeni prozorima istovjetnim kao i na Žitnici, a u unutrašnjosti izvedeni barokni svodovi koji su se stoljeće kasnije zarušili u potresu 1880. godine.

Škola je 1839. godine, prema projektu graditelja Bartola Felbingera, proširena do ulice te je tada dobila izgled dugačke dvokatnice s visokim zabatom, koja određuje današnji sjeverni ulaz u Gornji grad. Sjeverna su gradska vrata, zbog smetnje prometu, srušena prije dogradnje škole, a kao znak novoga modernijeg doba, uređene su i dotada zapuštene padine brijega prema tadašnjoj Dugoj ulici i Kipnom trgu i pretvorene u »lepo uređeno šetalište, koje će sada pod imenom varoškog severnog šetališta onaj kraj našega grada krasiti«, kako bilježe suvremenici. Godine 1844. sagrađena je i danas postojeća kavana »Pallainovka«, koja svojim imenom čuva sjećanje na ideatora uređenja šetališta; umirovljenog poštarskog službenika Matije Pallaina. Istovremeno s gradnjom Pallainovke pregrađena je i zgrada južno od Popova tornja, danas u sklopu muzeja, koja je dobila bidermajersko pročelje raščlanjeno pilastrima.

Već se početkom stoljeća smatralo da tadanja »Gornjogradska dječaka škola« ne odgovara,

kako se navodi u jednom dokumentu, »zahtjevima što ih današnja higijena i pedagogija iznosi«. Sedamdesetak godina kasnije naposljetku je ukinuta te je ta znamenita škola, koju su polazile generacije Zagrepčana 1976. godine pripala Muzeju grada Zagreba. Uspomenu na nekadašnju školu i njezina najpoznatijeg učenika, po kojemu je nosila ime, čuva spomen-ploča na pročelju s brončanom bismom Augusta Senoe iz 1912. godine koju je izradio kipar Emil Bohutinski.

Najveći dio Muzeja smješten je u prostore nekadašnjeg ženskog opatičkog samostana reda sv. Klare, koji je uz pomoć zagrebačkog biskupa, Hrvatskog sabora, gradske općine (koja je darovala zemljište za gradnju) i donatora, posebno grofa Gašpara Draškovića, podignut između 1647. i 1650. godine kao jedini ženski samostan u tadašnjoj Slavoniji. U samostanu su u strogoj klauzuri tijekom stoljeća i pol živjele, odjevene u skromno odijelo, klarise, otjelovljujući svojim životom i radom franjevački ideal siromaštva. Ovdje su boravile pripadnice najuglednijih hrvatskih plemićkih obitelji (Draškovića, Patačića, Rattkaya, Ilijašića, Vojkovića), a tu je gotovo cijeli život, do svoje smrti 1699. godine, provela i Judita Petronila, kćerka hrvatskoga bana i mučenika grofa Petra Zrinskog i Katarine rođene Frankopan, koja je obnašala dužnost samostanske predstojnice, »abbatisae«.

Samostan je imao četiri stambena krila: tri razmještena oko klaustra i četvrto, kasnije produženo do Popova tornja, uz istočni bedem, koje je zatvaralo sjeverno, ulazno, samostansko dvorište, ograđeno visokim zidom prema Žitnici. Uz to je krilo bila samostanska govornica »parlatorij«, četiri prostorije u kojima su, da ih gosti ne vide, skrivene iza okna s rešetkom, opatice razgovarale sa svojim posjetiteljima, jer prema samostanskim regulama nisu napuštale zgradu.

Prema ulici, samostan je bio zatvoren uskim krilom bez prozora i vratiju, u kojem je bio hodnik kao veza između samostanskih stambenih krila sa crkvom Presvetog Trojstva (dovršenom 1670. godine) na jugoistočnom uglu sklopa, uz ulicu, koja i danas, prema opaticama, nosi ime Opatička ulica. Na prostoru iza crkve bio je samostanski povrtnjak.

Opatički je samostan imao tridesetak redovničkih, ljetnih i zimskih ćelija, dva refektorija s dvije kuhinje, kapitularnu dvoranu i nutarnji crkveni kor gdje su redovnice mogle pratiti misu koju su držali braća franjevci s Kaptola, jer nisu silazile u crkvu.

Samostan je stradao u dva velika požara: 1674. i 1706. godine, kada, kako bilježe suvremenici, »od samostana otađoše samo zidine«. Međutim, konačni su kraj samostanske zajednice označile prosvjetiteljske reforme cara Josipa II., koji je godine

1782. ukinuo sve samostane: »koji nenaučuju ili bolesnika nedvore«, pa tako i zagrebački klaristički samostan. Klarise su, uz skromnu otpremninu, napustile svoju zgradu, u koju je 1785. godine smještena Komorska uprava (pod Ugarskim namjesničkim vijećem u Budimu). U zgradi su, osim različitih ureda, bili službenički, ali također i privatni stanovi i skladišta koja je Komora iznajmljivala. Nekadašnji sjeverni refektorij tada je služio i kao povremena kazališna dvorana tijekom gostovanja njemačkih putujućih kazališnih skupina koje su imale uspjeha u Zagrebu, te se u gradskome magistratu raspravljalo o tome da se samostanska crkva adaptira za kazališnu dvoranu s ložom za tadašnjeg bana Josipa Balassu, što je spriječila visoka otkupna cijena i austro-turski rat započet 1788. godine. Rasvećena crkva tada je pretvorena u skladište erarskog žita, dok je u prostoru bivšeg samostana smještena uprava pješačke pukovnije Franz Karl s kancelarijama, apotekom, laboratorijem i zatvorom. Bivši je samostan u to ratno vrijeme promijenio ne samo stanovnike nego i vanjsko lice. Pročelja su oslikana bijelim vijencima i pilastrima koji su se isticali na crvenim zidnim ploham, a očito je zbog praktičnosti, da bi se ulica povezala s nekadašnjim klaustrom, rastvoren portal, današnji muzejski ulaz, s kamenim portalom, detaljan rozeticom i pletenicama: rani primjer baroknog klasicizma u Zagrebu.

Samostanska je crkva godine 1816. prodana privatnicima i naposljetku srušena 1823. godine te je na njezinu mjestu 1838. sagrađena palača za grofa Karla Draškovića, kasniji Narodni dom, glasovito središte Ilirskog pokreta.

Dvadesetih godina XIX. stoljeća u zgradu je smještena listovna pošta s uredima, stanovima poštanskih službenika, štalama za konje i remizama poštanskih kola, za poštu koja je dva puta na tjedan stizala iz Beča. Na katu je tada, osim prostranog stana Komorskog administratora i komorskih kancelarija, bio i arhiv kraljevskog fiska. Samostanska je zgrada tada temeljito pregrađena; izvedeno je novo zapadno krilo, koje je smanjilo klaustr, pročelja su rastvorena novim prozorima, izvedena su nova stubišta, svodovi i krovovišta te je tim zahvatom dobila današnji jednostavni izgled uredskog, državnog objekta prve polovine XIX. stoljeća.

U vrijeme Bachovog apsolutizma, godine 1851., u zgradu je smješteno »Kraljevsko financijsko zemaljsko ravnateljstvo« s različitim financijskim uredima, državnim blagajnom, koja je ovdje ostala sve do izgradnje nove sabornice na Markovom trgu godine 1910. i katastralnim arhivom, koji je u zgradi ostao sve do nedavno. Iz vremena financijskog ravnateljstva potječe stražarnica uz muzejski ulaz, kameni prozori sa sigurnosnim rešetkama i že-

ljeznim kopcima te okovana vrata s po tri brave za tri različita ključa na ulazu u prostore nekadašnje državne blagajne u prizemlju.

Samo pojedini dijelovi muzejske zgrade danas svjedoče o nekadašnjem izgledu samostana klarisa. Sačuvan je sjeverni refektorij s kuhinjom (današnji ulazni prostor Muzeja), hodnik sa četiri samostanske ćelije na katu sjevernog krila, prizemlje sjeveroistočnog krila s nadsvođenim prostorom nekadašnjih samostanskih spremišta te podrum istočnog krila. Sačuvani su dijelovi uličnog pročelja s fragmentima stare žbuke iz XVII. stoljeća i nizom lažnih, slijepih, crveno obrubljenih naslikanih prozora, koji su skrivali pogled u samostanski klaustr i dva, danas zazidana, prozora s rešetkama nekadašnjeg unutarnjeg crkvenog kora. Od samostanske crkve vidljivi su samo crveni, crnim linijama uokvireni kvadri koji su obrubljivali njezin sjeverozapadni ugao uz današnji Dvoranski prečac, gdje su u podu naznačeni temelji crkvenog zvonika nekada visokog četrdesetak metara. Dvojezični hrvatsko-njemački ulični natpis (Opatička Vulica – Nonnen Gasse) pisan latinicom i goticom potječe iz prve polovine XIX. stoljeća.

Sačuvan je dio sjeverne strane samostanskog klaustra s pročeljem sjevernog samostanskog krila raščlanjenog jednostavnim, kamenim, kasno-renesansnim prozorima, naslikanim vijencima i uglavnom tzv. »dijamant« kvadrirama oker boje. Naslikana suncana ura, izvedena oko 1650. godine, najstarija je sačuvana zagrebačka zidna ura. Ostala tri pročelja dvorišta sa zastakljenim hodnicima potječu iz prve polovine XIX. stoljeća.

Gotovo je u cijelosti sačuvano sjeverno dvorište s ulaznim vratima i danas rekonstruiranim pročeljima sjevernog i sjeveroistočnog samostanskog krila raščlanjenih stupovima, lukovima i manirističkim volutastim ukrasima uz prozore, naslikanim u zlatnožutoj i sivoj boji. Ni jedna velikaška zgrada u ovom dijelu Hrvatske nije u XVII. stoljeću imala tako bogata pročelja kao što su bila ova, od ulice skrivena, samostanska pročelja, koja svjedoče da su ovdje, u strogoj samostanskoj klauzuri, iza prozora s rešetkama, izolirane od grada, živjele velikaške kćeri: »opatice velikašice«, kako su ih nekada Zagrepčani zvali.

Nekadašnji parlatorij s kamenim rešetkastim prozorima nije sačuvan u izvornom obliku, jer je oko 1788. godine izvedeno novo, danas obnovljeno crveno pročelje raščlanjeno bijelim pilastrima. Iz istog vremena potječe i krovovište sjeveroistočnog krila, rijedak sačuvani primjer krovne konstrukcije iz XVIII. stoljeća u Zagrebu, koje se može razgledati u današnjem prostoru muzejske višenamjenske dvorane adaptirane u potkrovlju.

Silvije Novak

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode